

Maria Josep Cuenca

Sintaxi fonamental
Les categories gramaticals

Editorial Empúries
Barcelona

Índex

1	INTRODUCCIÓ	7
2	TRACTAMENTS DE LES CATEGORIES GRAMATICALS	13
2.1	Els orígens: les parts de l'oració	13
2.2	Les categories en les gramàtiques tradicionals	14
2.3	Les categories en les gramàtiques estructurals	17
2.4	Les categories en la gramàtica generativa	19
2.4.1	<i>La proposta de Chomsky (1970)</i>	20
2.4.2	<i>La proposta de Jackendoff (1977)</i>	23
2.4.3	<i>La revisió de Radford (1988)</i>	25
2.4.4	<i>Síntesi</i>	28
2.5	Característiques comunes: el model de condicions necessàries i suficients	29
2.6	Problemes derivats del model de condicions necessàries i suficients	32
3	LA CATEGORITZACIÓ GRAMATICAL EN LA LINGÜÍSTICA COGNITIVA	37
3.1	La lingüística cognitiva: un model per a la categorització	37
3.2	La teoria del prototipus i del nivell bàsic	40
3.3	El concepte d'efectes prototípics i de semblança de família	42
3.4	La concepció prototípica i difusa de les categories ..	47

4	LES CATEGORIES ORACIONALS	55
4.1	Principis generals per a una definició cognitiva de les categories gramaticals	55
4.2	Les categories oracionals	62
4.2.1	<i>El concepte d'oració</i>	62
4.2.2	<i>El concepte de clàusula</i>	67
4.2.3	<i>El concepte de fragment</i>	70
4.3	Organització categorial	75
4.3.1	<i>Trets definatoris i esquema general</i>	75
4.3.2	<i>Estructura de la categoria oració</i>	78
4.3.3	<i>Estructura de la categoria clàusula</i>	83
4.3.4	<i>Estructura de la categoria fragment</i>	87
5	LES CATEGORIES NOMINALS	91
5.1	Classificació de les «parts de l'oració». Les supracategories nominal i no nominal	91
5.2	La supracategoria nominal	99
5.3	El nom comú	103
5.4	El nom propi	105
5.5	Els pronoms	106
5.5.1	<i>Criteri fonètico-sintàctic</i>	109
5.5.2	<i>Criteri sintàctico-semàntic</i>	112
5.5.3	<i>Criteri semàntico-pragmàtic</i>	114
5.5.4	<i>Criteri pragmàtico-discursiu</i>	116
5.6	L'adjectiu	117
5.7	Els determinants	123
5.7.1	<i>L'article</i>	124
5.7.2	<i>Els demostratius i els possessius</i>	129
5.8	Els quantificadors	132
5.8.1	<i>Els numerals</i>	133
5.8.2	<i>Els quantitativs</i>	134
5.8.3	<i>Els indefinits</i>	137
5.9	Organització categorial	139
5.9.1	<i>Esquema general i trets definatoris</i>	139
5.9.2	<i>Estructura de la categoria nom</i>	142
5.9.3	<i>Estructura de la categoria adjectiu</i>	148
5.9.4	<i>Estructura dels determinants i els quantificadors</i>	154

6	LES CATEGORIES NO NOMINALS	159
6.1	La supracategoria no nominal	160
6.2	El verb	160
6.2.1	<i>Verbs atributius i predicatius</i>	160
6.2.2	<i>Verbs auxiliars i operadors</i>	163
6.2.3	<i>Verbs transitius i intransitius</i>	166
6.3	La preposició	170
6.4	Els nexes	174
6.5	L'adverbi	178
6.6	Organització categorial	182
6.6.1	<i>Esquema general i trets definitoris</i>	182
6.6.2	<i>Estructura de la categoria verb</i>	188
6.6.3	<i>Estructura de la categoria preposició</i>	190
6.6.4	<i>Estructura de la categoria nexes</i>	192
6.6.5	<i>Estructura de la categoria adverbi</i>	193
7	UN EXEMPLE DE DESCRIPCIÓ COGNITIVA: LA INTERJECCIÓ	197
7.1	Introducció: problemàtica de la interjecció	197
7.2	Tractaments de la interjecció	200
7.2.1	<i>Generalitats</i>	200
7.2.2	<i>Tractament a les gramàtiques catalanes</i>	202
7.2.3	<i>Altres aportacions</i>	205
7.2.4	<i>Síntesi</i>	211
7.3	Aspectes discursius	212
7.3.1	<i>La modalització: les interjeccions com a evidenciadors</i>	212
7.3.2	<i>Altres funcions: límits amb altres (sub)categories</i>	217
7.4	Aspectes sintàctics	221
7.4.1	<i>Caràcter fixat: construccions gramaticalitzades</i>	221
7.4.2	<i>Estructures sintàctiques</i>	226
7.4.3	<i>Caràcter focal de les interjeccions</i>	230
7.4.4	<i>Caràcter oracional fragmentari</i>	233
7.4.5	<i>Proposta d'anàlisi</i>	236
7.5	Altres aspectes	241
7.5.1	<i>Característiques fonològiques</i>	241
7.5.2	<i>Característiques morfològiques</i>	243

7.6 Síntesi	244
8 CONCLUSIONS	249
ANNEX 1. ESQUEMES	253
ANNEX 2. DEFINICIONS	273
BIBLIOGRAFIA	299

Introducció

Les categories lingüístiques constitueixen un tema bàsic per a qualsevol estudi de sintaxi i, en canvi, han rebut poca atenció fora de l'àmbit de les gramàtiques tradicionals, que, al seu torn, han continuat amb modificacions mínimes les propostes dels clàssics grecs. És curiós que un fet com aquest sembli haver passat pràcticament inadvertit a molts estudiosos o, si més no, no hagi estat considerat com una qüestió fonamental a debatre. Així, les categories gramaticals, tant pel que fa a la definició com a la classificació, s'han convertit en una mena d'axioma, un conjunt de conceptes que es donen per sabuts (qui s'atreveix a dir que no té gaire clar què és una preposició?) i no necessiten ulterior demostració. Acaben acceptant-se amb poca crítica, o gens, i passen d'unes gramàtiques a unes altres amb pocs canvis.

Amb aquest treball, volem plantejar d'una manera entenedora i general els problemes que ha afrontat la categorització gramatical en els principals models gramaticals i pretenem donar una proposta global de definició i caracterització que pugui servir com a base per a posteriors estudis més aprofundits. És, doncs, un material de treball, de discussió, de crítica, que pretén fer llum, de manera clara i sistemàtica, sobre un dels grans pilars de la sintaxi.

No hem d'oblidar que tota la sintaxi es basteix sobre dos grans eixos: les categories i les funcions. La polèmica sobre què

és primer, l'ou o la gallina, sobre quin és l'element primari per a la formalització lingüística és llarga i contraposa frontalment plantejaments estructurals, en la línia funcionalista europea, i generatius, per esmentar dos exemples paradigmàtics. L'estudi de les funcions és, en la nostra opinió, un àmbit més treballat, encara que no exempt de problemes. Les anàlisis categorials solen passar d'una definició més o menys aprofundida de cada categoria a l'estudi dels sintagmes, i deixen molts problemes per resoldre. Amb tot, tant els uns com els altres, no cal dir-ho, són fonamentals. Per la part categorial, que és la que ara ens interessa prioritàriament, esmentarem tres manuals que presenten una visió complementària a la que aquí proposem, tot partint dels principis generativistes. Ens referim a la *Sintaxi generativa catalana* de S. Bonet i J. Solà (1986), a *La sintaxis. Principios teóricos* de M. L. Hernanz i J. M. Brucart (1987) i a la *Introducció a la sintaxi* de J. R. Ramos (1992). Aquestes obres generals i d'introducció se centren en l'anàlisi de les categories com a constituents dels sintagmes i, en els dos darrers casos, circumscrits a l'estudi de l'oració simple, també en les funcions oracionals. Més acostat als nostres plantejaments metodològics, és el manual de Bosque *Las categorías gramaticales* (1989), a què fem referència constantment en la nostra exposició. En la línia de la hipòtesi que desenvolupem nosaltres, el treball de Bosque vol aproximar-se a la definició de cada categoria a través de la delimitació amb altres categories.

L'objectiu del nostre llibre és definir de manera clara i discriminatòria quines són les categories gramaticals, tasca que exigeix, a més, determinar les subcategories dins de cada categoria, i establir els límits amb altres categories i subcategories. El marc metodològic de la lingüística cognitiva, i en concret la teoria del prototipus i del nivell bàsic, ens proporciona unes eines conceptuals idònies per dur a terme aquesta proposta general.

El llibre presenta tres grans blocs temàtics. El primer, que inclou els capítols 2 i 3, on es presenten l'estat de la qüestió i les

bases teòriques en què se sustenta el desenvolupament posterior. El segon gran bloc ocupa els capítols 4, 5 i 6, corresponents a les categories oracionals, les nominals i les no nominals, que són els tres grans grups (supracategories) que diferenciem. Com a tercer bloc, tenim el capítol 7, que inclou un estudi aprofundit d'un element gramatical especialment problemàtic i poc tractat: la interjecció. A continuació explicarem una mica més el contingut de cada capítol.

Al capítol que segueix aquesta introducció, el segon, repassem els diferents tractaments de la categorització gramatical. Hi analitzem els seus orígens, les propostes tradicionals, estructurals i generatives, i concloem que, malgrat les diferències que s'hi poden observar, hi ha una base comuna, que remet al model de condicions necessàries i suficients.

Al tercer capítol, una vegada establertes les limitacions de la categorització tradicional, presentem la categorització proposada per la lingüística cognitiva, que s'insereix dins de la concepció global de la categorització com a fenomen general a tota activitat humana. Aquest és un capítol necessàriament molt teòric i amb un cert grau d'abstracció, que convé haver entès en tota la seva complexitat i amb la quantitat d'informació que conté i que se'n deriva, per tal d'assegurar la comprensió íntegra de les explicacions següents. Fet i fet, els capítols posteriors no són més que una transposició a l'estudi de les categories gramaticals dels principis presentats aquí.

El capítol quart comença amb un apartat de transició entre la teoria i l'aplicació, que inclou els principis generals per a una definició cognitiva de les categories gramaticals. La resta és un estudi de les categories oracionals des de dos punts de vista complementaris: el de la definició i el de l'organització categorial, la qual s'entén en dos nivells, el vertical —relacions intracategorials— i l'horitzontal —relacions intercategorials—. En aquest capítol i en els dos que segueixen, a fi de facilitar-ne la comprensió, ens servirem de quadres i gràfics. Els quadres sin-

tetitzen la definició de categories i subcategories a partir d'un conjunt de trets. Els diagrames representen jeràrquicament les relacions horitzontals i verticals entre categories i subcategories i inclouen exemples de cada subtipus. Aquest esquemes, a més d'aparèixer incorporats en l'explicació, queden reunits al final en un annex (annex 1), de forma que és possible consultar-los en qualsevol moment i comparar-los amb major facilitat, cosa que permet donar una idea de conjunt més clara.

Els capítols cinquè i sisè segueixen el mateix patró que el quart, aplicat ara a les categories nominals (nom, adjectiu, quantificador i determinant) i a les no nominals (verb, preposició, nexa i adverbi).

Com que no podem dedicar un gran espai a cadascuna de les categories diferenciades, al capítol setè presentem un tractament cognitiu aprofundit d'una classe que ha rebut poquíssima atenció. Ens referim a la interjecció, mostra palesa del pes de la tradició en la distinció de les «parts de l'oració» i de les dificultats de donar compte d'aquests elements des d'una perspectiva clàssica.

Al final de l'obra, a més de l'annex amb esquemes, incloem un annex amb les definicions de supracategories, categories i subcategories (annex 2). Pensem que aquest apartat està justificat, si més no, per dos motius: d'una banda, facilita una consulta ràpida de termes i funciona alhora com a índex temàtic; d'altra banda, pot tenir un ús didàctic en el terreny de la terminologia metalingüística.

Som conscients que la novetat de l'enfocament que hem adoptat pot fer que algun lector, poc familiaritzat amb la terminologia i el mètode expositiu, perdi el fil conductor. Per això, la insistència a sintetitzar les informacions més importants a la fi de l'obra i la importància dels capítols inicials. Convé remarcar que moltes de les idees que tractem no són originals en absolut, ja apareixen a les gramàtiques més clàssiques. Tanmateix, el fet d'aplicar-los un sistema predictiu molt deli-

mitat, proporciona una organització nova dels continguts i fa que apareguin idees i connexions que altrament no veurien la llum. Hem de confessar que a mesura que escrivíem aquestes planes, la metodologia ens obria noves portes, ens obligava a explorar nous camins. El llibre se'ns anava engrandint a les mans i la dificultat principal estava a condensar uns continguts que al capdavant incloïen tota la sintaxi. Així doncs, el lector trobarà una alta concentració d'idees i, si arriba al fons de l'exposició i de la metodologia, podrà albirar importants conseqüències que esperen un desenvolupament posterior. Amb això no volem desencoratjar el lector principiant. Hem volgut, amb l'estil de redacció i amb els gràfics, permetre un accés relativament fàcil a aquesta qüestió, que, com diem al títol, constitueix un dels fonaments de la sintaxi.

Acabarem agraint l'ajut d'uns quants amics i col·legues que ens han encoratjat en aquest projecte i hi han contribuït en molts aspectes: M. Josep Marín, Manel Pérez Saldanya, Joan R. Ramos, Joan Solà, Júlia Todolí i Jesús Tuson.*

Esperem que aquests fonaments de sintaxi que hem sistematitzat en un espai tan breu com ens ha estat possible ajudin els estudiants i els professionals del llenguatge, i puguin ser almenys motiu de reflexió o crítica per als investigadors.

* A més, aquesta investigació ha estat parcialment subvencionada per una beca al projecte d'investigació PS 91-0134. DGICYT.